

*Олексенко І. П.,**кандидат філологічних наук, викладач Навчально-наукового центру мовної підготовки Національної академії Служби безпеки України*

МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР ІНТЕРНЕТУ В КОНТЕКСТІ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЖАНРОЗНАВСТВА

Анотація. У статті представлено осмислення питання місця мовленнєвого жанру в контексті теорії жанрів та віртуального жанрознавства. Автор наголошує на необхідності вивчення функціонування віртуальних мовленнєвих жанрів з урахуванням хронотопних ознак дискурсу.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, дискурс, інтернет-жанри, інтернет-комунікація, віртуальне жанрознавство.

Постановка проблеми. Питання внутрішньої організації мовленнєвого жанру в науковому полі становить собою складну теоретичну проблему. Нині не існує чітко вироблених та єдино визначених концепцій щодо зазначеного питання.

В умовах стрімкої інформатизації суспільства, зростання комунікаційної ролі Інтернету в соціумі вивчення функціонального змісту мовленнєвого жанру, визначення його місця у загальній жанровій системі, композиції та типології залежно від сфери і мети застосування становить актуальну наукову проблему.

Зазначене питання є актуальним і широкоаспектним, а отже, для ґрунтовного його осмислення необхідно з'ясувати значення і роль мовленнєвих жанрів в контексті віртуального жанрознавства, звернути увагу на нові аспекти функціональності мовлення в Інтернеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню вивчення комунікативних практик і жанрів Інтернету присвячені праці таких дослідників, як Н.Г. Асмус, Н.А. Ахренова, Є.І. Горошко, Є.В. Зикова, Л.Ф. Компанцева, В.О. Митягіна, Н.В. Назарова, Р.К. Потапова, Н.Б. Рогачева, І.Н. Розина, О.О. Селютін, Л.Ю. Щипицина, D.M. Boyd, D. Crystal, N.V. Ellison, I. Kouper, G.P. Landow, J.C. Paolillo. Однак питання розмежування віртуальних мовленнєвих жанрів залишається не вирішеним, а також ретельного осмислення вимагає визначення місця мовленнєвого жанру в системі лінгвістичних і літературних жанрів.

Мета статті – визначити роль теорії інтернет-жанрів в контексті історії вивчення літературних і мовленнєвих жанрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жанр споконвічно розглядався як спосіб вираження художнього змісту в мистецтві, досліджувалися компоненти жанру, які виконують функцію диференціації різних художніх одиниць. В основі однієї з перших теорій, яка належить Платону, покладено твердження, що в основі жанру лежить авторська свідомість, яка лине власне від мовця (ліричні жанри), презентується через героїв (драма), або виражається змішано (епос).

Пізніше ця теорія знайшла своє обґрунтування в працях Аристотеля, який значну увагу приділяв вивченню закономірних способів «наслідування», при цьому мислитель відстежував закономірність «різних зображувальних засобів», «різних предметів» та «різного способу зображення» [1].

Пізніше Н. Буало, даючи настанови поетам, наголошував на тому, що кожен літературний жанр повинен мати незмінні формальні ознаки і закони: «Ви в творах стаєте на очі всенародні, являйте ж почуття самі лиш благородні» («Мистецтво поетичне»). Г.Е. Лессінг вперше розрізняє жанри поезії та живопису («Лаокоон або про межі живопису»).

Увага до способу вираження думки в художньому світі дещо відтермінувала вивчення питання первинного вияву жанру – під час мовленнєвої дії.

Складність визначення мовленнєвого жанру в сучасних наукових колах полягає передусім у багатшаровості і динаміці комунікативного середовища, в якому він функціонує. Саме тому часто інструментом студій стають жанрові системи, які вже існують (літературні жанри, медіажанри), а також окремі ознаки, виявлені під час аналізу певних жанрових форм.

Ідея про те, що кожна сфера спілкування виробляє стійкі типи і форми, які номінують мовленнєвими жанрами, належить М.М. Бахтіну. Науковець відзначав: «Каждое отдельное высказывание, конечно, индивидуально, но каждая сфера использования языка вырабатывает свои устойчивые типы таких высказываний, которые мы называем речевыми жанрами» [4, с. 237]. Мовленнєву комунікацію мислитель сприймав як структуру з двох компонентів: формування мовленнєвого висловлювання та процес сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання. Водночас він звертав увагу на те, що загальнолінгвістична проблема висловлювання і його типів «практично не враховувалась» [4, с. 238]. Важливою для теоретичного розуміння внутрішньої організації жанрів є їх диференціація М.М. Бахтіним на первинні і вторинні. Другий тип жанрів об'єднав усі попередні студії жанрознавства у сфері мистецтва (до цього виду залучені великі жанрові форми: романи, драми, наукові дослідження тощо). Первинні жанри – праснова для вищезазначеного виду. Слід зазначити, що науковець простежує нерозривну динамічну єдність мовленнєвих і літературних жанрів, підкреслюючи, що зміни в мовленнєвому жанрі інспірують трансформації літературних.

Ця теорія є ґрунтом для більшості праць із сучасної лінгвістики.

Вагомий внесок у дослідження зазначеного питання зробив Л.М. Мурзін. У працях автор узагальнює взаємозалежність мови, мовлення та культури, однак не користується термінологією мовленнєвого жанру. Дослідник вивчає спонтанні тексти (мовлення). Елементарною складовою спонтанного тексту він вважає елементарну думку: «це висловлювання, що містить один суб'єкт, один предикат і атрибути до них, причому такі, в яких вже неможливо виділити суб'єкт і предикат» [11, с. 133].

Важливого теоретичного значення у вивченні зазначеної проблеми набувають праці В.В. Демет'єва, який вперше систематизує концепції мовленнєвих жанрів. На думку дослідни-

ка, теорія мовленнєвих жанрів є однією з небагатьох діючих на практиці моделей комунікації, що враховують такі важливі параметри, як ситуація та сфера спілкування, стиль, інтенціональний фактор, форма мовлення, у тому числі способи оформлення початку і кінця мовлення, передача ініціативи в діалозі, а також стратегії і тактики ведення комунікації [9, с. 343].

В.В. Дементьєв окреслює проблему «невпізнаності» мовленнєвого жанру, тому вдається до систематизації теоретичних вчень щодо ознак мовленнєвих жанрів.

Окремим аспектом В.В. Дементьєв розглядає композицію мовленнєвого жанру – синтактику. Тут вчений виділяє моделі горизонтального типу, що забезпечують зв'язність мовленнєвих творів, сукупність мовленнєвих актів, які відносяться до дійсності не безпосередньо, а через мовленнєвий жанр у цілому. Водночас концептуально ближчою до мовленнєвого жанру вважається модель вертикального типу, що забезпечує цілісність тексту.

Вивчення горизонтальних і вертикальних жанрів є основою для максимально об'єктивного осмислення композиції мовленнєвого жанру. Основу структури мовленнєвого жанру становить тема (предмет мовлення, який у результаті відбору, побудови став таким, що стосовно нього можлива позиція відповіді) і стиль (виражає певну експресивну позицію мовця та визначає відповідь). Композиція – це єдність теми і стилю.

Б.М. Гаспаров наголошує на існуванні іншого механізму, який визначає конфігурацію мовленнєвого жанру. Головною умовою є незалежність від змістового наповнення мовленнєвого жанру і врахування в ньому ритміко-інтонаційного образу (розстановка акцентів), опорних виразів (ескізи висловлювання), композиційних лакунів (чітке визначення змісту лакун – порожнеч, які запрограмовані на певний зміст) [8].

А. Вежицька надає перевагу послідовності простих речень, які стають основою мовленнєвого жанру. Дослідник підкреслює необхідність визначення понять більш елементарних, ніж мовленнєві акти, і більш масштабних, ніж мовленнєві жанри [5].

С.В. Гайда стверджує, що жанр – це культурно та історично оформлений, суспільно конвенціоналізований спосіб мовленнєвої комунікації; зразок організації тексту, цей термін також означає сукупність текстів, у яких певний зразок є актуалізованим, реалізованим. Науковець наголошує на тому, що не існує позажанрових висловлювань. Вся наша мовна діяльність – це вибір відповідних жанрів з їх різноманіття, що не виключає змін у жанрах і в жанровому репертуарі [6 ; 7].

Таким чином, існує велика кількість теорій щодо внутрішньої організації мовленнєвих жанрів, і це підтверджує думку Т.В. Шмельової щодо «втомленості» та «розчарування» через відсутність єдиного підходу до механізму вивчення мовленнєвого жанру. Це, в свою чергу, вимагає розширення сфери вивчення проблеми, звернення до різних мовленнєвих ситуацій з метою виявлення закономірності та окреслення цілісної концепції.

Відповідно до нинішньої соціально-політичної ситуації актуальним питанням є вивчення жанрів, які функціонують в інтернет-дискурсі, оскільки віртуальна мережа стає динамічним організмом соціальної комунікації, ключовим джерелом інформації. Актуальним і перспективним завданням сучасної лінгвістичної науки є необхідність структурування мовленнєвих жанрів інтернет-мережі, а також розробки їх когнітивних моделей.

Найґрунтовнішого вивчення теорія мовленнєвих жанрів у веб-мережі набула у праці Д. Крістала «Мова і Інтернет», де ав-

тор говорить про п'ять способів інтернет-комунікації (ситуації використання Інтернету або «broad Internet-using situations»): електронна пошта, синхронні та асинхронні чати, веб-тексти та віртуальні світи [16, с. 10–14]. Кожна з цих ситуацій може розкладатися на безліч елементів і вивчатися з найрізноманітніших позицій.

К. Кроустон у праці «Жанри Інтернету» наголошує на тому, що мережа зумовила «демократизацію» жанрових утворень, що забезпечує наявність розгалуженої системи їх видів, але водночас дослідник вважає жанр об'єднуючим чинником, який є спільною точкою дотику різних груп користувачів або веб-одиниць [17, с. 12]. Дослідник стверджує, що статистичної типології жанрів мережі Інтернет бути не може через їх концептуальну динаміку: тривале формування, стрімке виникнення, наприклад, відповідно до покоління виробництва [13, с. 13].

Т.В. Шмельова пропонує власну модель жанру, яка включає сім різних параметрів: комунікативна мета, образ автора, образ адресата, образ минулого і майбутнього, диктумний (подієвий) зміст, мовне втілення [14].

Л.Ю. Щипицина наголошує на поліознаковості як суттєвій характеристиці жанрів інтернет-комунікації. Серед ознак дослідник виділяє три підходи до визначення жанру: лексичний (тлумачення назв жанрів та їх семантики), стилістичний (передбачає аналіз композиції та лінгвістичного оформлення), мовленнєво-навичий / «речеведческий» (вивчення моделей висловлювань та їх втілення в різних мовленнєвих ситуаціях) [15].

Висновки. Отже, наявність великої кількості теорій щодо класифікації мовленнєвих жанрів у веб-просторі зумовлює необхідність виокремлення загальних статичних параметрів окремих одиниць відповідно до їх типових ознак. На нашу думку, вивчення стійких ознак мовленнєвого жанру повинно здійснюватися в межах категорій «простір» і «час», які, в свою чергу, залежать від конкретного дискурсу.

Л.Ф. Компанцева наголошує на тому, що процеси трансформації мовленнєвих жанрів, що раніше займали тривалий час, в інтернет-комунікації отримали значний поштовх, а власне мовленнєві жанри здобули нових когнітивно-комунікативних форм [10, с. 183]. Це ще раз підтверджує факт того, що розвиток мовленнєвих жанрів в мережі є непинним, і часопростір тут повинен стати одним із ключових інструментів аналізу.

Враховуючи викладене, слід зауважити, що із виникненням віртуальної комунікації актуальності набуло питання жанротворення: з'явилися суто мережеві жанри, тобто характерні тільки для інтернет-комунікації. Активна еволюція жанрів, вільна комбінація ознак різних жанрів в одному творі, створили передумови до теорії жанрів, яка постійно оновлюється. Відповідно до зазначеного, постає необхідність вивчення норм жанротворення відповідно до динаміки інтернет-комунікації та з урахуванням хронотопних властивостей дискурсу.

Література:

1. Античные мыслители об искусстве / под ред В.Ф. Асмус. – М. : Искусство, 1938. – 340 с.
2. Антология речевых жанров: повседневная коммуникация / [под ред. В.В. Дементьева, К.Ф. Седова, Т.В. Шмельовой]. – М. : Лабиринт, 2007. – 320 с.
3. Аристотель Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1975–1984. – Т. 4. – 1983. – 830 с.
4. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин ; сост. С.Г. Бочаров, примеч. С.С. Аверинцев и С.Г. Бочаров. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.

5. Вежбицка А. Речевые жанры / А. Вежбицка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sgu.ru/node/75212>.
6. Гайда С.В. Жанры разговорных высказываний / С.В. Гайда // Жанры речи : сборник научных статей. – № 3. – Саратов : Колледж, 1999. – С. 22–34.
7. Гайда С.В. Жанры разговорных высказываний / С.В. Гайда // Жанры речи : сборник научных статей. – № 2. – Саратов : Колледж, 1999. – С. 103–111.
8. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б.М. Гаспаров. – М. : Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.
9. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация / В.В. Дементьев. – М. : Гнозис, 2006. – 560 с.
10. Компанцева Л.Ф. Интернет-лінгвістика: когнітивно-прагматичний та лінгвокультурологічний підходи : [монографія] / Л.Ф. Компанцева. – Луганськ : Знання, 2008. – 528 с.
11. Мурзин Л.Н. Текст и его восприятие / Л.Н. Мурзин. – Свердловск : Изд-во УГУ, 1991. – 172 с.
12. Человек – культура – текст : [монография] / [под ред. Н.Г. Купиной, Т.М. Матвеевой]. – Екатеринбург, 1994. – 463 с.
13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2006. – 712 с.
14. Шмелева Т.В. Модель речевого жанра / Т.В. Шмелева // Жанры речи : сборник научных статей. – № 1. – Саратов : Колледж, 1997. – С. 88–98.
15. Щипицина Л.Ю. Жанры компьютерно-опосредованной коммуникации : [монография] / Л.Ю. Щипицина. – Архангельск : Поморский университет, 2009. – 238 с.
16. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 23 p.
17. Crowston K. Internet genres / K. Crowston. – Syracuse : Syracuse University School of Information Studies, 2010. – 38 p.

Олексенко И. П. Речевой жанр Интернета в контексте лингвистического жанроведения

Аннотация. В статье представлено осмысление вопроса речевого жанра в контексте теории жанров и виртуального жанроведения. Автор подчеркивает необходимость изучения функционирования речевых жанров в системе социальной коммуникации с учетом хромотопных особенностей дискурса.

Ключевые слова: речевой жанр, дискурс, интернет-жанры, интернет-коммуникация, виртуальное жанроведение.

Oleksenko I. Internet speech genres in the modern linguistic context

Summary. The article focuses on the history of the speech genres in the context of genres theory. It considers peculiarities of speech genres theory. It is important to study the speech genres structure considering time-and-space as a main characteristic of discourse.

Key words: speech genres, discourse, internet-genres, internet-communication, internet-linguistics.